

UDDRAG:

Demokratiets tusmørke

Af Anne Applebaum

Få er mere vidende og har været tættere på udviklingen i Østeuropa end Anne Applebaum. Hun har skrevet nogle af de mest markante bøger om kommunismens ondskab og gennem sin mand, Polens tidligere forsvars- og udenrigsminister, været helt tæt på den politiske realitet. Udenrigs bringer et uddrag af hendes seneste bog om den internationale krise for demokratiet, der netop er udkommet på dansk.

Applebaum, Anne:
Demokratiets tusmørke. Det autoritæres forførende lokken.
 Kristeligt Dagblads Forlag
 2020, 224 sider

1 nytårsaften

Den 31. december 1999 holdt vi en stor fest. Ét årtusind gik på hæld, et nyt årtusind skulle til at begynde, og mange mennesker ville gerne fejre det, allerhelst et eller andet eksotisk sted. Det

kriterium kunne vores fest i høj grad leve op til. Vi fejrede årtusindskiftet på Chobielin, en mindre herregård i det nordvestlige Polen, som min mand og hans forældre havde købt cirka ti år forinden – for det beløb, murstenene kostede – da stedet var en forfalden, ubeboelig ruin, der ikke var blevet sat i stand, siden de forhenværende ejere i 1945 var flygtet fra Den Røde Hær. Vi havde renoveret huset, eller hovedparten af det, selv om det havde været en meget langsommelig proces. I 1999 var det endnu ikke helt færdigt, men taget var udskiftet, og vi havde en stor, nymalet og fuldstændig umøbleret sal, der var helt ideel til en fest.

Gæsterne var meget forskellige: Der var journalistvenner fra London og Moskva, en lille gruppe yngre diplomater udstationeret i Warszawa og to venner, der fløj hertil fra New York. Men de fleste gæster var polakker, vores venner og kolleger til min mand, Radek Sikorski, som på det tidspunkt var viceudenrigsminister i en polsk centrum-højre-regering. Der var også lokale venner, nogle af Radeks skolekammerater og en stor gruppe fætre og kusiner. En håndfuld yngre polske journalister dukkede også op – ingen af dem specielt berømte – sammen

med nogle få embedsmænd og et par af de yngste medlemmer af regeringen.

Groft sagt kunne man have placeret de fleste af os i den overordnede kategori, som polakker kalder ”til højre” – de konservative, antikommunisterne. Men på det historiske tidspunkt kunne man også have betegnet de fleste af os som liberale. Markedsliberale, klassiske liberale og måske thatcherister.

Selv de, der måske ikke var helt afklarede omkring den økonomiske politik, troede på demokratiet, på retsstaten, på demokratiske kontrolfunktioner (”checks and balances”) og på Polen som medlem af Nato og kommende medlem af Den Europæiske Union (EU) – Polen som en integreret del af det moderne Europa. Det var det, det betød, hvis man i 1990’erne befandt sig ”til højre”.

Hvad festen angik, var det hele lidt tilfældigt. Et fænomen som catering fandtes ikke på landet i Polen i 1990’erne, så min svigermor og jeg lavede nogle store gryder med gullasch og ovnstegte rødbeder til. Der var heller ingen hoteller, så de lidt over hundrede gæster overnattede på lokale gårde eller hos venner i den nærmeste by. Jeg havde en liste over, hvem der boede hvor, men det endte alligevel med, at nogle stykker sov på gulvet i kælderen. Sent om aftenen tændte vi fyrværkeri – billige kinesiske importvarer, som netop var blevet tilgængelige i stor stil, og som formentlig var ekstremt farlige.

Musikken – den var indspillet på kassettebånd, længe før der var noget, der hed Spotify – udgjorde aftenens eneste seriøse kulturelle skel: De sange, mine amerikanske venner huskede

fra deres studietid, var ikke de samme som dem, polakkerne huskede fra deres studietid, så det var svært at få alle til at danse samtidig. På et tidspunkt gik jeg op ovenpå og blev klar over, at Boris Jeltsin var trådt tilbage, skrev en kort klumme til en britisk avis, gik så nedenunder igen og fik et glas vin mere. Omkring klokken tre om morgenen var der en af de mere eksalterede polske gæster, der trak en lille pistol op af sin håndtaske og affyrede et par løse skud op i luften i ren og skær eufori.

Sådan var festen. Den varede hele natten, fortsatte med ”brunch” næste eftermiddag og var gennemsyret af den optimisme, jeg husker fra dengang. Vi havde renoveret vores forfaldne hus. Vores venner var i gang med at genopbygge landet. Jeg husker særlig tydeligt en spadseretur i vintersneen – måske var det dagen før festen, måske dagen efter – sammen med en tosproget gruppe, alle snakkede i munden på hinanden, så birkeskoven genlød af engelsk og polsk i en skøn blanding. På det tidspunkt, da Polen stod på tærsklen til at blive en del af den vestlige verden, følte det, som om vi alle var på samme hold. Vi var enige om demokratiet, om vejen til velstand og om den retning, tingene udviklede sig i.

Den tid er forbi. Nu, næsten to årtier efter, ville jeg gå over på den anden side af gaden for at undgå nogle af de mennesker, der var med til min nytårsfest. De ville til gengæld ikke blot nægte at sætte deres ben i mit hjem, de ville også være pinligt berørt over at indrømme, at de nogensinde havde været der. Faktisk ville omkring halvdelen af de mennesker, der deltog i festen, ik-

ke længere tale med den anden halvdel. Fremmedgørelsen er politisk, ikke personlig. Polen er nu et af de mest polariserede samfund i Europa, og vi står på hver vores side af en dyb skillelinje, der går ned igennem det, der engang var ikke blot det polske højre, men også det gamle ungarske højre, det spanske, det franske, det italienske højre og – med visse forskelle – det britiske og det amerikanske højre.

Nogle af mine nytårsgæster – heriblandt min mand og jeg selv – er stadig tilhængere af det proeuropæiske, proretsstats- og promarkedsorienterede højre. Vi er stadig medlemmer af politiske partier, som stort set ligger på linje med europæiske kristelige demokrater, med de franske og hollandske liberale partier og med John McCain-fløjen i Det Republikanske Parti i USA. Nogle af mine gæster opfatter sig selv som centrum-venstre. Men andre er endt helt andre steder. De er nu tilhængere af et nativistisk parti, der kaldes Lov og Retfærdighed (PiS) – et parti, som har bevæget sig meget langt væk fra de synspunkter, de havde, da de en kort overgang, fra 2005 til 2007, for første gang havde regeringsmagten, og da de fra 2005 til 2010 beklædte præsidentembedet (hvilket ikke er det samme i Polen).

I oppositionsårene begyndte ledende skikkelser i Lov og Retfærdighedspartiet og mange af deres støtter og talsmænd efterhånden at støtte et andet tankesæt, som ikke blot var xenofobisk og paranoidt, men åbenlyst autoritært. Det skal til vælgernes retfærdighed siges, at det ikke var alle, der var i stand til at se det: I 2015 førte Lov og Ret-

færdighedspartiet en meget behersket valgkamp mod et centrum-højre-parti, der havde været ved magten i otte år – min mand var medlem af denne regering, men trådte tilbage før valget – i det sidste år under ledelse af Ewa Kopacz, en svag og ikke særlig imponerende premierminister.

Ved valget i 2015 vandt partiet en kneben sejr, og herefter blev radikaliseringen straks meget tydelig. Den nye regering handlede i strid med forfatningen ved på ulovlig vis at udpege nye dommere til landets forfatningsdomstol. Senere gjorde partiet igen brug af en forfatningsstridig drejebog, da man forsøgte at ”arrangere” den polske højesteret, og da man lavede en lov, der var beregnet på at straffe dommere, hvis kendelser gik imod regeringens politik. Lov og Retfærdighedspartiet overtog kontrollen med den statslige radiokanal – hvilket også var i strid med forfatningen – og afskedigede populære studieværter og erfarne reportere. Efterfølgerne for disse medarbejdere, der blev rekrutteret fra visse onlinemediers yderste højrefløj, begyndte at drive regelret regeringsvenlig propaganda tilsat et drys af let gendrivelige løgne, alt sammen på skattekammerens regning.

Et andet område, der blev ramt, var en række statsinstitutioner. Da først Lov og Retfærdighedspartiet var kommet til magten, blev tusindvis af embedsmænd afskediget og erstattet af trofaste partifæller eller fætre og kusiner og andre slægtninge til partifæller. De afskedigede generaler i hæren, der havde gennemgået mange års kostbar træning og uddannelse på vestlige

akademier. De fyrede diplomater med erfaring og sprogfærdigheder. Én efter én blev også kulturinstitutioner ødelagt. Nationalmuseet mistede sin fremragende fungerende direktør, en internationalt anerkendt kurator. Han blev erstattet af en ukendt forsker, der ikke havde nogen forudgående museumserfaring, og hvis første væsentlige beslutning var at afmontere museets udstilling af moderne samtidskunst. Han trådte tilbage et år senere og efterlod museet i kaos. Lederen af Museet for de polske jøders historie – en enestående institution i Europa, som blot få år forinden var blevet indviet under stor festivitas – blev suspenderet fra sit job uden nærmere begrundelse – til forfærdelse for museets internationale støtter og sponsorer.

Disse historier gav genlyd sammen med tusindvis af andre historier, som ikke nåede frem til avisernes overskrifter. For eksempel mistede en af vores venner sit job i en anden statslig institution, efter at hun havde afsluttet for mange projekter for hurtigt. Hendes nye og ukvalificerede chef betragtede hende tilsyneladende som en trussel. Her blev der talt rent ud af posen. Hensigten med alle ændringerne var ikke at forbedre landets ledelse. Hensigten var at knytte ledelsen tættere til partiet og gøre domstolene mere føjelige, mere afhængige af partiet. Eller måske burde vi omtale det, som vi engang gjorde: Partiet med stort P. Det havde de ikke beføjelser til. Lov og Retfærdighedspartiet var blevet valgt med en procentdel af stemmerne, der sikrede dem regeringsmagten, men som ikke var tilstrækkelig til at foretage ændringer af forfatningen.

Og for at retfærdiggøre deres lovovertrædelser holdt partiet op med at bruge almindelige politiske argumenter og begyndte i stedet at udpege eksistentielle fjender. Nogle af dem var gamle kendinge. Efter hen ved tyve år med dybdegående polsk-jødiske samtaler og forsoning – efter tusindvis af bøger, film og konferencer, efter opførelsen af det spektakulære museum – fik regeringen nu negativ international omtale på grund af vedtagelsen af en lov, som begrænsede den offentlige debat om Holocaust. Selv om loven endte med at blive ændret efter pres fra USA, nåede den at vinde bred tilslutning blandt partiets ideologiske kernetropper – de journalister, forfattere og filosoffer, hvoraf nogle også havde deltaget i mit nytårsselskab, som nu udtaler, at antipolske kræfter efter deres opfattelse er ude på at give Polen skylden for Auschwitz i stedet for Tyskland. Senere rodede partiet sig også ud i et meningsløst skænderi med den israelske regering, der virkede, som om det var beregnet på at appellere både til Lov og Retfærdighedspartiets vrede, nationalistiske vælgere i Polen og til Benjamin Netanyahus vrede, nationalistiske vælgere i Israel.

Nogle af fjenderne var nye. Efter i en kort periode at have angrebet muslimske indvandrere – og det var svært i et land, som nærmest ikke har nogen muslimske indvandrere overhovedet – begyndte partiet at rette sin vrede mod homoseksuelle.

Det polske ugemagasin *Gazeta Polska* – hvorfra et par meget fremtrædende journalister også deltog i mit nytårsselskab – fik fremstillet nogle klistermærker med påskriften ”LG-

BT-fri zone” til deres læsere – lige til at sætte op på døre og vinduer. I oktober 2019, samme aften som endnu et parlamentsvalg fandt sted, sendte den statslige tv-kanal et dokumentarprogram med titlen Invasion, der beskrev den hemmelige ”LGBT-plan” om at undergrave Polen.

Polens katolske kirke, der engang var en neutral institution og et apolitisk symbol på national enhed, begyndte at slå på tromme for lignende temaer. Den nuværende ærkebiskop af Krakow – en stilling, der engang blev besat af pave Johannes Paul 2. – holdt en prædiken, hvori han beskrev homoseksuelle som en regnbuefarvet ”pest”, der havde afløst kommunismens ”røde pest”. Den polske regering bifaldt hans prædiken, men derefter fjernede onlinemoderatorer den fra YouTube, fordi den var udtryk for hadtale.

Hele denne serie begivenheder gør det vanskeligt for mig og nogle af mine nytårsgæster at tale sammen om noget overhovedet. Jeg har for eksempel ikke haft en eneste samtale med Ania Bielecka, der førhen var en af mine nærmeste venner – og gudmor til et af mine børn – siden en hysterisk telefonsamtale i april 2010, et par dage efter at et fly med den daværende polske præsident ombord styrtede ned ved byen Smolensk i Rusland – mere om dette om et øjeblik.

Bielecka er arkitekt, og blandt sine venner tæller, eller i hvert fald talte, hun nogle af sin generations mest kendte kunstnere. Hun holder også meget af – eller det gjorde hun i hvert fald – at se udstillinger med moderne kunst og rejste endda et par gange

til biennalen i Venedig af ren og skær interesse. Hun fortalte mig engang, at hun holdt lige så meget af at iagttage gæsterne på biennalen – alle de der bohemeagtige kvinder i deres kunstfærdige antræk – som af at se selve udstillingerne. Men i de senere år er hun kommet til at stå Jarosław Kaczyński, der er leder af Lov og Retfærdighedspartiet og tvillingebror til den afdøde præsident, meget nær. Hun stiller med jævne mellemrum op som værtinde for Kaczyński ved frokoster i sin lejlighed – hun er en strålende kok – og drøfter med ham, hvem han skal udnævne til minister i sin regering. Jeg har hørt, at kulturministeren, som var den, der stod bag angrebet på de polske museer, var hendes forslag. For et par år siden forsøgte jeg at mødes med hende i Warszawa, men det afviste hun. ”Hvad skulle vi dog tale om?” sms’ede hun til mig – og så hørte jeg ikke mere.

En anden af mine gæster – den kvinde, der affyrede en pistol op i luften – endte med at blive separeret fra sin britiske mand. Hendes excentriske opførsel er blevet forvandlet til noget andet, og hun bruger tilsyneladende al sin tid som fuldtidstroll på internettet, hvor hun promoverer en bred vifte af fanatiske konspirationsteorier, hvoraf mange er stærkt antisemitiske. Hun tweeter om, at jøderne var ansvarlige for holocaust; engang postede hun et billede af et engelsk maleri fra middelalderen, der forestillede en dreng, der angiveligt blev korsfæstet af jøder, med følgende kommentar: ”Og så blev de overraskede over, at de blev forvist” – med henvisning til forvisningen af jøder fra England i 1290. Hun følger og

bakker op om fremtrædende medlemmer af den amerikanske "alt-right"-bevægelse (en løst organiseret højreek-stremistisk bevægelse med „hvid overlegenhed“ som overordnet princip), hvis sprogbrug hun gentager og understøtter.

*Bragt med tilladelse af Kristeligt
Dagblads Forlag*